

Григорій Возняк

ТАЛАНТ КІБЕРНЕТИКА

(світлій пам'яті Ігоря Вітенька)

Тернопільський національний педагогічний університет
ім. Володимира Гнатюка

На розвиток української науки значний негативний відбиток наклала епоха тоталітарного режиму. Повсюдно проводилася русифікація. Замовчувалася правдива історія України. Досягненням у галузі науки, літератури, мистецтва приписувалася буржуазна національна ідеологія. Видатні вчені, поети, письменники зазнавали переслідувань і цькувань. Вони поповнювали тюрми Сибіру, тяжко працювали на Соловках. Кагебістська м'ясорубка знищувала і людей далеких від політики, талановитих математиків, кібернетиків, фізиків, чим послаблювала інтелектуальний потенціал нації і людства загалом. Жертвою цієї системи став Ігор Володимирович Вітенько – видатний кібернетик. Він зробив вагомий внесок у розвиток української науки, хоч прожив лише 36 років, з яких 14 були присвячені науковій роботі.

Збирання відомостей і матеріалів для цієї статті зніціювали професори Львівського національного університету ім. І. Франка О. Костовський та Б. Ковальчук, які особисто знали І. Вітенька. Свій посильний внесок у впорядкування відомостей про вченого зробили студенти фізико-математичного факультету ім. В. Гнатюка, а також деякі матеріали надали родичі науковця.

Народився Ігор Вітенько 28 березня 1938 р. в селі Черняхівці Збараського району Тернопільської області у патріотичній селянській родині. Батько Володимир Вітенько у серпні 1941 р. був мобілізований «совітами» до війська і звідти не повернувся. Мати Євгенія з родини Осадчуків (1919 р.н.) за зв'язки з ОУН-УПА та допомогу їм у 1944 р. була затримана і засуджена військовим трибуналом м. Тернополя на 20 років каторжних робіт. Ув'язнення відбувала в таборах Кемерова, Іркутська, Норильська і Мордови. Залишившись сиротою, хлопчик виховувався у двоярідної сестри Анни Кониш у селі Верняки Збараського району.

Тут він здобув початкову освіту. Навчання продовжив у селі Черняхівці, де у 1952 р. закінчив із похвальною грамотою семирічну школу. Його однокласниця Ореста Кобилянська пригадує, що алгебру і геометрію викладала їм вчителька К. Закритна. Ігор виділявся серед учнів наполегливістю, бажанням вчитися, дуже любив математику. Середню освіту він здобув у Збараській СШ № 2. Тут математики його навчав добрий педагог, чудова людина Іван Іванович Нарадько, який сам повіз Ігоря вступати у Львівський університет. Хлопець мав не дуже добрий почерк. І тому вчитель у приймальній комісії сказав: «Не зважайте на його почерк, з нього буде великий вчений». Ці слова виявились пророчими. Із відзнакою закінчує Вітенько у 1960 р. університет і продовжує навчання в аспірантурі. У цей час вже повернулася із заслання його мати. Вона була доброю і розумною жінкою, переживала за сина, за його кар'єру. Тому на людях намагалась не показувати свої добрі стосунки з ним.

Після завершення навчання в аспірантурі Ігор був скерований на роботу в Харківський інститут гірничого машинобудування й обчислювальної техніки, який згодом перейменували в Харківський інститут радіоелектроніки. Сусід Іван Кобилянський розповідав, що в Харкові в Ігоря була дівчина з високоосвіченої сім'ї. Коли справа дійшла до весілля, її батьки дізнались, що Вітенько із сім'ї ворогів народу, і заборонили дочці підтримувати будь-які стосунки з ним. Зазнавши тяжкого душевного потрясіння, Ігор Вітенько у 1968 р. повертається на Західну Україну. У Львові роботи йому не дали, а влаштувався він старшим викладачем кафедри теоретичної кібернетики Ужгородського університету. На той час він уже був кандидатом фізико-математичних наук. Близький приятель Ігоря з Ужгородського університету професор Ю. Василенко пише, що це «була людина з великої літери, справжній вчений, як кажуть, від Бога, він виділявся високим інтелектом і працьовитістю. Я і мої колеги ще й тепер використовуємо його посібники. Я їх вислав до Харкова, Іванова, Новосибірська і в інші міста» (з листа Ю. Василенка).

Завідувач кафедри Львівського університету Олександр Костовський назвав Ігоря Вітенька дуже талановитим, обдарованим ученим, який виділявся серед студентів за 40 років його педагогічної діяльності. Вітенько добре знав німецьку та англійську мови. У 1972 р. рішенням вищої атестаційної комісії йому присвоїли вчене звання доцента. Він зібрав багатий науковий матеріал, готувався до захисту докторської дисертації.

В Ужгороді Ігор вдруге зазнав тяжкої психічної травми. Секретар партійної організації Ужгородського університету на вченій раді заявила: «Як ми можемо дати йому позитивну рекомендацію для захисту докторської дисертації, коли він походить з нелояльної у політичному розумінні сім'ї?». У листах до матері Ігор скаржився, що захист докторської дисертації під загрозою, бо на нього пишуть багато огидних анонімок і сигналізують, що він походить з бандерівської родини. Пригнічений цькуванням і переслідуванням, Ігор Вітенько 19 серпня 1974 р. приїхав на свято Спаса в гості до матері у с. Черняхівці, щоб хоч трохи відпочити душею. Він дуже любив своє село і кожен рік приїжджав сюди. Годинами міг гуляти попід лісом, полем. Скромний і простий він був у побуті, ніколи не показував себе високо вченим.

Після повернення Вітенька в Ужгород у гості до нього приїжджав Іван Кобилянський. Він згадує, що на квартиру до Ігоря постійно телефонували. Він багато писав, а рукописи чомусь відразу спалював. На початку вересня Ігоря в Ужгороді не було. А 21 вересня 1974 р. його знайшли мертвим у Винниківському лісі під Львовом. Мисливець та його пес випадково натрапили на тіло. Скільки днів пролежав у лісі Ігор Вітенько – невідомо. Слідчий сказав його матері, що при загиблому були гроші, документи і годинник. Ні ран, ні ознак насильства на тілі не знайшли. Отже, це не був ні хуліганський напад, ні грабунок. Похорон організував Львівський університет. Матері показали запаяну цинкову домовину. Яким було слідство і що воно виявило, матері так і не повідомили.

Так таємничо і трагічно обірвалося життя молодого талановитого вченого, одного з небагатьох фахівців із кібернетики і математичної логіки.

Працюючи в Харкові та Ужгороді, Ігор Вітенько написав ряд наукових праць і посібників, а також три монографії. Коротко зупинимось на трьох з них.

1. И.В. Витенько «Схемы, алгоритмы и многообразия» (спецкурс по теории алгоритмов). У цій роботі з позиції алгебраїчного підходу систематично розвивається теорія схем, зокрема теорія схем алгоритмічних. На основі поняття схеми дається означення важливих класів алгебри, частковими випадками яких є підгрупи і булеві алгебри. Робота розрахована, в першу чергу, на математиків, що займаються математичною логікою, алгеброю, теорією програмування і теорією алгоритмів, а також для математиків інших спеціальностей і наукових робітників, що спеціалізуються у галузях теоретичної і технічної

кібернетики. В роботі дано означення схеми, поставлено деякі проблеми вивчення схем.

2. І.В. Вітенько «Математична логіка» (курс лекцій). Книга виникла на основі курсу лекцій з математичної логіки, які автор читав для студентів-математиків Ужгородського державного університету протягом 1969-1970 рр. Виклад матеріалу здійснюється в дусі класичних математичних дисциплін математичного аналізу й алгебри. У першому розділі книги викладено основні факти теорії множин, які часто застосовуються в математичній логіці і теорії моделей. У другому розділі розглянуто елементарні властивості замикань. Методи теорії замикань у цій книзі відіграють роль основного апарату, за допомогою якого вивчається логічний вивід. У третьому розділі вивчаються елементарні теорії. Елементарна теорія є парю множин (S, T) , де $S \supset T$. S – це система всіх висловлювань теорії $\tau(S, T)$, а T – система всіх істинних висловлювань даної теорії. Основна думка четвертого розділу полягає в тому, що довільну логіку слід вважати теорією деякого класу структур. Тут детально досліджено дві логіки: логіку висловлювань і логіку алгебраїчних перетворень.

3. І.В. Вітенько «Конструктивні операції» (навчальний посібник). Відносно існуючих монографій цей посібник має свої особливості. Так, у ньому значна увага відводиться інтуїтивній теорії конструктивних функцій (конструктивна функція – функція, для якої існує алгоритм, що обчислює її значення). Цій теорії присвячено вступ і перший розділ. Теорія рекурсивних функцій починається з другого розділу. Матеріал викладено так, що теорію рекурсивних функцій можна читати як один із спецкурсів з теорії програмування.

Крім зазначених книг, І. Вітенько написав ще 18 праць.

Завідувач кафедри вищої математики Львівського університету ім. І. Франка професор Богдан Ковальчук пише: «Ігор Вітенько – талановитий учень професора Олександра Костовського. Він у молоді роки займався дослідженням в найбільш перспективній на той час галузі математики – кібернетиці, та вже тоді досяг вагомих наукових результатів. В майбутньому його чекала велика наукова кар'єра. Але ...1974 року Ігоря Вітенька спіткала така ж доля у Винниківському лісі біля Львова, як і талановитого українського композитора Володимира Івасюка у Брюховецькому лісі».

Література

Возняк Г.М., Кардаш А.І. Обірваний шлях//Вісник ЛДУ: Задачі та методи прикладної математики. Вип. 50.– 1998.– С. 222 – 227.